

TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA MUZEYLARNING O'RNI

Ismoilova D.A.

Tarix fanlari nomzodi, dotsent. Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti

Tayanch so'zlar: tarixiy madaniy turizm, Buxoro, Samarqand, Xiva, zamonaviy turizmning o'ziga xos tendensiyalari, muzeyga tashrif buyuruvchilar, muzey saytlarining jozibadorligi.

Ключевые слова: историко-культурный туризм, Бухара, Самарканд, Хива, особенности современного туризма, посетители музеев, привлекательность музейных объектов.

Key words: historical and cultural tourism, Bukhara, Samarkand, Khiva, features of modern tourism, museum visitors, attractiveness of museum objects.

РЕЗЮМЕ:

Maqolada turizm sohasini rivojlantirishda muzeylarning tutgan o'рни va ahamiyati yoritilgan. Tarixiy madaniy turizm o'z mazmuniga ko'ra xalqlarning tarixi, urf-odatlari, an'alarini o'zida mujassam etadi va ularni jahon xalqlariga tanitishda katta yordam beradi. O'zbekiston ham qadimdan madaniyat o'chog'i bo'lganligi sababli mamlakatga turistlarni jalb qilishda muzeylarning ahamiyati ham alohida mavqega ega.

РЕЗЮМЕ:

В статье освещается роль и значение музеев в развитии сферы туризма. Историко-культурный туризм по содержанию отражает истории, обычаев, традиций народа и знакомит народов мира. Узбекистан является один из древнейшим очагом культуры в мире. По этому для привлечение туристов в страну музеи играет особый место.

SUMMARY:

The article highlights the role and importance of museums in the development of tourism. The content of historical and cultural tourism reflects the history, customs, traditions of the people and introduces the peoples of the world. Uzbekistan is one of the oldest cultural centers in the world. Therefore, museums play a special role in attracting tourists to the country. The article highlights the role and importance of museums in the development of tourism. The content of historical and cultural tourism reflects the history, customs, traditions of the people and introduces the peoples of the world. Uzbekistan is one of the oldest cultural centers in the world. Therefore, museums play a special role in attracting tourists to the country.

Yangi Ozbekistonda bugungi kunda mamlakatimiz tarixi va madaniyatini, xalqlimiz urf-odatlari va an'aviy marosimlarini jahonga ko'rsatish orqali iqtisodiy taraqqiyotga erishish maqsadida tarixiy-madaniy turizm shakllantirilmoqda.

Insonlar qadimdan o'zining va boshqa kishilarning ajdodlari tarixi, madaniyati bilan tanishishga qiziqqanlar. Shu sababli qadim zamonlardan o'z hududlari bo'ylab va chet ellarga sayohatlar uyushtirishgan. Tarixiy madaniy turizm esa zamonaviy kishilarga ma'lum bir mamlakatning tarixi, urf-odatlari, milliy qahramonlari, umuman olganda madaniyatining turli sohalari hamda maishiy turmush tarzi bilan tanishish imkoniyatini beradi. Bu jihatdan olib qaraganda O'zbekiston o'zining tarixiy-madaniy merosi bilan dunyo xalqlari orasida yetakchi o'rinlarda turadi. Respublikamizning deyarli barcha hududlari, ayniqsa Buxoro, Samarqand, Xiva kabi shaharlari tarixiy-madaniy turizmning asosiy negizi hisoblanadi. Madaniy turizm mamlakatimiz uchun istiqbolli sanalgan turizm turlaridan biridir. Shu sababli, uni rivojlantirish borasida izchil siyosat yuritilmoqda madaniy turizm mamlakatimiz uchun istiqbolli sanalgan turizm turlaridan biridir. O'zbekistonda madaniy turizm boshqa turizm turlariga qaraganda ko'proq rivojlangan.

Bugungi kunda yurtimizda 7300 dan ortiq madaniy meros ob'ektlari mavjud va ularning qariyb 200 tasi YuNESKO ro'yhatiga kiritilgan.[1]

Qisqa vaqt oralig'ida O'zbekistonning tarixiy rivojlanish bosqichlarini ko'z oldiga keltirish va yangi madaniyatni kashf etishning eng samarali yo'li bu mamlakatimizda mavjud turli xil muzeylarga tashrif buyurishdir. Bugungi kunda mustaqil yo'nalish muzey turizmi hisoblanadi. Muzey turizmi - bu muzey tabiatining turli xil turistik mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotish bo'yicha madaniy turizm sohasidagi muzeylarning o'ziga xos faoliyati: ekspozitsiyalar yaratish, ichki va tashqi ekskursiyalarni tashkil etish, muzey do'konlarining mavjudligi. Turizmning ushbu tendensiya nisbatan yaqinda paydo bo'ldi - 1970-yillarda G'arbda va 1990-yillarning o'rtalarida Rossiyada muzeylar o'z taqdirini o'zi belgilash, rivojlanishning yangi yo'llarini izlash va mablag' yig'ishning yangi, byudjetdan tashqari manbalarini izlash, shu jumladan turizm faoliyatida ishtirok etish"[2]. Sayyohlar orasida muzeylarga tashrif buyurishga bo'lgan qiziqishni tiklashning dolzarbligi ularning tashqi ko'rinishi va ichki makonini o'zgartirishdadir, bu esa mehmonni o'ziga jalb qiladi.

Ba'zida muzeyga tashrif buyuruvchilar ham mutaxassis rahbarligida o'zlarini sinab ko'rishga taklif qilinadi. Ba'zi muzeylarda arxitekturdan tashqari o'tgan yillardagi transport ham rekonstruksiya qilinmoqda. Masalan, Arnhemdagi (Gollandiya) ochiq osmon ostidagi muzeyda tarixiy tramvay liniyasi, Dadli hududidagi (Buyuk Britaniya) qora mamlakat yashash muzeyida tarixiy tramvaydan tashqari tarixiy trolleybus ham mavjud. Ochiq osmon ostidagi muzeylardagi tarixiy transport nafaqat faol eksponat vazifasini, balki utilitar transport funksiyasini ham bajarishi mumkin, chunki bunday muzeylarning maydoni juda keng bo'lishi mumkin. Tarixning yeng xilma - xil davrlarini -

ibtidoiy odamlarning joylaridan yigirmanchi asrning boshlarida ishlaydigan aholi punktlariga qadar qayta quradigan ochiq osmon ostidagi muzeylar mavjud. Birinchi taniqli ochiq osmon ostidagi muzeylardan biri 1891 yilda ochilgan "Skansen" orolida Djurg Dyurkrden Stokgolmda (Shvesiya), shu munosabat bilan uning nomi aksariyat Yevropa tillarida yetnografik muzeylarning nomiga aylandi.

Qayta ta'mirlangan mashhur ziyoratgohlarimizda milliy qurilish san'ati an'analariga sodiq qolindi. Endigi masala, xususiy sektor tomonidan tarixiy maskanlarimizda qurilayotgan yangi binolarda ham shu muhit usulidan keskin farqlanishning oldini olishni ta'minlashdir. Shuningdek, tarixiy binolar ta'mirlayotganda uning asl ko'rinishi saqlab qolish muhimdir. Bunda qayta ta'mirlash bahonasida binoning tashqi bezaklarining hammasini butunlay ko'chirib, bu bezaklarni yangi qurilish materiallari bilan qaytadan yaratish binoning tarixiy qadrini tushirib yuborishi mumkin. Chunki, madaniy turizm ixlosmandlarini aynan shu tarixiylikkina jalb etgan bo'lishi mumkin. Ya'ni, tarix bilan qiziquvchi madaniy turistlarni eski usulda qurilgan yangi bino emas, aynan eski binoning o'zi ko'proq qiziqtiradi. Shu sababli, ta'mirlash ishlarini amalga oshirganda bu kabi xatolarga yo'l qo'yilishining oldi olinishi zarur bo'ladi.

XXI asr inson hayotidagi madaniy tarkibiy qismning o'sishi madaniy turizmning keng tarqalishiga yordam beradi. Boshqa madaniyatlar bilan tanishish, boshqa turmush tarziga sho'ng'ish insonga zamonaviy dunyoning murakkabligi va o'zaro bog'liqligini yaxshiroq tushunish, bu haqda o'z g'oyalari boyitish va noyob tajriba orttirish imkonini beradi. Zamonaviy turizmning o'ziga xos tendensiyalari turistik mahsulotlar sifatiga har tomonlama ortib borayotgan talablar va o'z yehtiyolariga muvofiq o'z marshrutini rejalashtirishni afzal ko'rgan alohida sayyohlar ulushining doimiy ravishda oshib borishidir.

Shu bilan birga, muzeylar ushbu faoliyat sohasidagi imkoniyatlaridan faolroq foydalanishlari kerak. Kelgusi yillarda muzeylar turistik va ichki turizm bozorlarida turistik mahsulotni shakllantirish, reklama qilish va sotishda sayyohlik agentliklari bilan muvaffaqiyatli hamkorlik qilib, individual va oilaviy sayohatchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratadigan turizm bozorining faol sub'ektlariga aylanishi kerak.

Mahalliy muzeylarning turizm klasteri bilan o'zaro hamkorligi davlat-xususiy sheriklikni yanada rivojlantirish, barcha darajadagi byudjetlar va byudjetdan tashqari fondlardan raqobatbardosh muzey mahsuloti va sayyohlik infratuzilmasini ta'minlaydigan muzey va sayyohlik majmualarini yaratishda moslashuvchan foydalanishni o'z ichiga oladi. Mintaqada turizmni rivojlantirish uchun Shuningdek muzeyi tomonidan asos solingan bar muzeyini yaratish, shuningdek, muzey xodimi yoki ob'ekt olimi kerakni qiziqtirish kerak. Turistik

mahsulotlarga muzey ekskursiyalari, muzey brifinglari va kanchalik ko‘prigidagi tadbirlar, shunchalikdagi jangovar tank sayohatlari va tovarlar va xizmatlar uchun keng qamrovli sayohatlar kiradi.

Muayyan manbalar va amaliyotlardan foydalangan holda muzeylar hududning ijobiy imidjini rivojlantirishga ta‘sir qilishi, sayyohlar, investorlar va tadqiqotchilarni jalb qiladigan mahalliy brendlarning shakllanishiga hissa qo‘shishi kerak. Muzeylar nafaqat tashrif qog‘ozi va asosiy imidj manbalaridan biriga aylanishi, balki mintaqani rivojlantirish, hududni joylashtirish va targ‘ib qilish, uning tasvirlari va brendlarni qurish dasturlarini ishlab chiqishda faol ishtirok yetishi kerak.

Muzeylar turizmدا muhim rol o‘ynaydi, tashrif buyuruvchilarni nafaqat noyob yeksponatlari, balki ular boshqaradigan madaniy merosi bilan ham o‘ziga jalb qiladi. Ushbu muassasalar tarixiy o‘tmish va zamonaviy dunyo o‘rtasida ko‘prik bo‘lib xizmat qiladi, turizm sanoatining rivojlanishini ta‘minlaydi va mintaqalar iqtisodiyotiga ta‘sir qiladi. Muzeylar sayyohlarni jalb qilish va mahalliy iqtisodiy rivojlanishni rag‘batlantirishga qanday yordam berishini o‘rganish ularning global madaniy va iqtisodiy kontekstdagi ahamiyatini tushunish uchun yangi istiqbollarni ochadi. Parijdagi Luvr yoki Bilbaodagi Guggenxaym muzeyi kabi loyihalar noyob kolleksiyalar va me‘moriy dizayn sayyohlar uchun magnitga aylanishining yorqin namunasidir. Ushbu muzeylar nafaqat o‘z shaharlarining madaniy ramzlari, balki mahalliy biznesni rivojlantirishni rag‘batlantiradi. Masalan, muzey turizmi mehmonxona sanoatining gullab-yashnashiga hissa qo‘shishi, hashamatli mehmonxonalardan tortib kichik mehmon uylari va yotoqxonalgacha bo‘lgan turli xil turar joylarga talab yaratishi mumkin.

Muzey saytlarining jozibadorligi tufayli sayyohlar o‘zlari joylashgan shaharlarda ko‘p vaqt sarflashadi, bu yesa o‘z navbatida turistik o‘shish va ovqatlanish, chakana savdo va ko‘ngilochar sohalarda xilma-xillikni rag‘batlantiradi. Ko‘plab sayyohlar shaharlarga aniq muzeylarni ziyorat qilish uchun kelishadi, bu yesa ushbu muassasalarning umumiy sayyohlik jozibadorligini shakllantirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi. Bundan tashqari, muzeylar nafaqat sayyohlarni jalb qiladi, balki turli mamlakatlar va madaniyatlar o‘rtasida madaniy almashinuv va o‘zaro tushunishga yordam beradi. Muzeylarga tashrif buyurish ko‘pincha nafaqat o‘yin-kulgi, balki ta‘lim tajribasiga ham aylanadi, bu sayyohlarga tashrif buyurgan mamlakat tarixi, san‘ati va madaniyati bilan tanishish imkonini beradi. Madaniy turizm mintaqalarning rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi, ularning iqtisodiy va ijtimoiy farovonligiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Muzeylar tarmog‘i va boshqa madaniy ob‘ektlar faol rivojlanayotgan joylarda turistik oqimlarning sezilarli o‘shishi kuzatilmoqda. Bu, o‘z navbatida, infratuzilma va turizm xizmatlarini rivojlantirishga investitsiyalarning o‘shishini

rag‘batlantiradi. Masalan, ilgari madaniy diqqatga sazovor joylar jihatidan kam ma’lum bo‘lgan mintaqada yangi muzeyning ochilishi transportning qulayligi va turistik xizmatlar sifatining sezilarli darajada oshishiga olib kelishi mumkin. Boy madaniy merosga yega hududlarga kelgan sayyohlar ko‘pincha bir necha kun qolishni afzal ko‘rishadi, bu yesa mehmonxona va restoran biznesining rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Sayyohlar oqimining ko‘payishi mahalliy tovarlar va hunarmandchilikka bo‘lgan talabni ham rag‘batlantiradi, bu yesa ishlab chiqarishning ko‘payishiga va mahalliy tadbirkorlar bozorlarining kengayishiga olib kelishi mumkin. Shunday qilib, madaniy turizm mintaqalarda kichik va o‘rta korxonalarini rivojlantirish uchun kuchli vosita hisoblanadi. Madaniy turizm ta’sirining muhim jihatlaridan biri bu madaniy merosni saqlash va tiklashga investitsiyalarni jalb qilish qobiliyatidir. Tarixiy va madaniy diqqatga sazovor joylarga boy hududlar ko‘pincha me’moriy yodgorliklarni tiklash, muzey kolleksiyalarini saqlash va madaniy tadbirlarni rivojlantirish loyihalari uchun mablag ‘oladi. Bu, o‘z navbatida, madaniy merosni saqlash va turizm va mahalliy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay muhit yaratishga yordam beradi. Umuman olganda, madaniy turizm mintaqalarni rivojlantirish, iqtisodiy o‘shishga, madaniy merosni saqlashga va mahalliy aholining hayot sifatini yaxshilashga yordam beradigan muhim omil hisoblanadi. Bu turizm sanoatini rivojlantirish va uzoq muddatli istiqbolda mintaqalar uchun barqaror iqtisodiy foyda yaratish uchun yangi istiqbollarni ochib beradi.

Bugungi kunda mamlakatimizda tarix, o‘lkashunoslik, tasviriy va amaliy san’at, shuningdek taniqli madaniyat va san’at arboblarning memorial uy-muzeylaridan iborat 400 dan ortiq muzeylar mavjud. O‘zbekiston tarixi davlat muzeyi, O‘zbekiston davlat san’at muzeyi, Temuriylar tarixi davlat muzeyi, O‘zbekiston davlat amaliy san’at muzeyi, Savitskiy nomidagi Qoraqalpog‘iston Respublikasi davlat san’at muzeyi, O‘zbekiston davlat tabiat muzeyi kabi muzeylarni mamlakatimizdagi eng, yirik va ahamiyatli muzeylar qatoriga qo‘shish mumkin. Toshkent shahri va viloyatlarda joylashgan “Qatag‘on qurbonlari” muzeylari sayyohlarni xalqimizning yaqin o‘tmishda boshiga tushgan kulfatlar haqida mazkur muzeylarda tanishtirishda katta ahamiyatga ega. O‘zining noyob arxitekturasi, madaniy merosi yodgorliklari, qadimiy do‘konlar va hunarmandlar ustaxonalarini o‘ziga jalb etadigan mamlakatimizning eng qadimiy shaharlariga sayohat, shubhasiz, har bir sayohatchini yorqin va unutilmas taassurotlar bilan qoldiradi.

Ma’lumki muzeylar 2 xil ko‘rinishda bo‘ladi. Yopiq muzeylar va ochiq osmon ostidagi muzeylar. Dastlabki ochiq osmon ostidagi muzeylardan biri "Skansen" orolida joylashgan bo‘lib u 1891 yilda Djurg Dyurkrden tomonidan Stokgolmda (Shvesiya) ochilgan, uning nomi aksariyat Yevropa tillarida etnografik

muzeylarning nomiga aylandi. O‘zbekistonning ochiq osmon ostidagi muzeylari Samarqand, Buxoro, Xiva va Shahrisabzning tarixiy markazlari, arxeologik joylar va o‘tmish asrlaridagi qadimiy aholi punktlari qoldiqlari hisoblanadi. Ochiq osmon ostidagi muzeylarning o‘ziga xos tomonlaridan biri shundaki, ular maydoni jihatidan turlicha bo‘ladi. Bunday turdagi muzeylarda ayrim eksponatlarni qo‘l bilan ushlab, ishlatib ko‘rish imkoniyatining mavjudligi turistlarga o‘tmish davri to‘g‘risidagi tasavvurlarini yanada yaqinroq his qilish imkonini beradi. Samarqand Registoniga kirsangiz oyog‘ingiz ostidagi yo‘lning ayrim qismlarida o‘tgan asrlardagi tosh yo‘laklar saqlanib qolingan. Bu yo‘llardan yurgan turistlar atrofni tomosha qilar ekan, o‘zini bir necha asrga qaytib yurgandek xis qiladi. Shu sababli muzeylar turizmga muhim rol o‘ynaydi, tashrif buyuruvchilarni nafaqat noyob eksponatlar, balki ular boshqaradigan madaniy merosi bilan ham o‘ziga jalb qiladi. Ushbu muassasalar tarixiy o‘tmish va zamonaviy dunyo o‘rtasida ko‘prik bo‘lib xizmat qiladi.

Keyingi yillarda ochiq osmon ostidagi muzeylarda qadimdan shakllanib kelgan an’anaviy hunarmandchilik faoliyatini rivojlantirish orqali ma’lum bir hududlarda turizmni rivojlantirish tendensiyasi rivojlanmoqda. Bu esa turistlarning tegishli hududning tarixi va etnografiyasi haqida tasavvurini boyitib, o‘tmishdagi rekonstruksiya qilingan aholi yashash manziliga tashrif buyurish imkoniyatini beradi. Shuningdek, turistlarning xohishlariga qarab, ish dastgohlarida o‘zlari ham bevosita ishlab chiqarishda ishtirok etish imkonini beradi. Shu tariqa mehmon ishtirokchiga yoki jarayon boshqaruvchisiga aylanadi. Bular tegirmonchilik, to‘quvchilik, temirchilik, kulolchilik, duradgorlik, zargarlik buyumlarni ishlab chiqarish bo‘lishi mumkin. So‘nggi 10-15 yil ichida butun dunyoda muzey qurilishi sohasida haqiqiy “bum” kuzatildi. Bugungi kunda ko‘plab shaharlarda mavjud muzeylarni tubdan kengaytirish va qayta qurish loyihalari ko‘rib chiqilmoqda, sayyohlarni jalb qilish maqsadida san’atning qadimiy turlaridan ultramodern turlarigacha bo‘lgan namunalarni saqlaydigan va ifodalovchi yangi muzeylar yaratilmoqda. Muzeylarni rivojlantirishga, shu jumladan muzey qurilishiga katta mablag‘ sarflanmoqda. Ko‘rinishidan konservativ va xotirjam ko‘rinadigan ushbu muassasa zamonaviy globallashuv jarayonlariga katta zamonaviy korporatsiya singari ajoyib tezlik bilan qo‘shilmoqda va ilgari tasavvur qilib bo‘lmaydigan miqdordagi mehmonlarni qabul qilmoqda.[3] Bunga 2010 yilda ochilgan Metzda Pompidu markazining filiali misol bo‘la oladi. Yangi markaz binosi yapon me’mori Shigeru Ban va fransuz me’mori Jan de Gastin tomonidan ishlab chiqilgan.[4] Muzeyning ko‘rinishi ulkan qo‘ziqorin, sirk chodiri yoki tunda shaharni yoritadigan sehrli chiroqni eslatadi.[5] Muzeyning bunday g‘ayrioddiy ko‘rinishi shahar aholisi orasida haqiqiy zavq bag‘ishladi va sayyohlarning katta e’tiborini tortdi. Ushbu

badiiy loyihaning timsoli shahar rivojlanishining yangi bosqichiga aylandi. Shu sababli "... muzey qurilishidagi zamonaviy me'moriy yechimlar shaharlarning turistik jozibadorligini oshiradi, dunyoning turli burchaklaridan turistlarni jalb qiladi. Shu jihatdan muzeylar infratuzilmasini xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirish orqali ko'rsatiladigan xizmatlarning interaktivligini oshirish, muzeylarning faoliyatiga innovatsion axborot texnologiyalarini keng joriy etish va muzey eksponatlarining raqamli shakllarini yaratish orqali muzey eksponatlarini ko'rish imkonini beradigan infratuzilmani yaratish"[6] bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda ham muzeylarni davr talabidan kelib chiqqan holda yanada takomillashtirish, ularning qiyofasini, ekspozitsiyasini xalqaro standartlarga moslashtirish, fondlarini boyitish, ashyolarini ilmiy o'rganish, asrab-avaylagan holda zamonaviy uslubda ta'mirlab kelajak avlodlarga yetkazish, jahonga namoyish etish yo'llarini bir tizimga solish muhim masalalardan hisoblanadi.[7] Shu sababli O'zbekistonda ham turizmni innovatsion asosda rivojlantirish, turistlarni mamlakatimizga kelishga bo'lgan qiziqishlarini yanada oshirishda virtual namoyishlar, multimediya dasturlaridan foydalanish yo'lga qo'yib borilmoqda.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, turizmning rivojlanish tendesiyalari bu sohaning mamlakat iqtisodiyotida asta-sekin muhim ahamiyat kasb etishini ko'rish mumkin. Shuning uchun muzeylar yo'nalishining rivojlanishiga alohida e'tibor berish zaruriyatga aylanib bormoqda

Adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев парламентга Мурожаати 2018-йил 22-декабр. Халқ сўзи газетаси. 23 декабрь.
2. Романчук В.А. Музейный туризм. Учебно-методическое пособие. Санкт-Петербург, 2010 – Режим доступа: <http://history.spbu.ru/userfiles/Romanchuk.PDF>
3. Захарченко И.Н. Художественный музей как храм современной культуры. . – Режим доступа: https://tourlib.net/statti_tourism/zaharchenko3.htm.
4. Международные новости на RFI. Филиал современного искусства им. Помпиду открылся в Метце. – Режим доступа: <http://www.russian.rfi.fr/frantsiya/20100511-filial-muzeya-sovremennogo-iskusstva-im-pompidu-otkrylsya-v-mettse/>
5. Архитектурное сообщество, дизайнерские ресурсы. Новый филиал центра Помпиду вне Парижа. – Режим доступа: <http://rdh.ru/architecture/public-projects/294-novuy-filial-centra-pompidu-vn-parizha.html>
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 26 августдаги ПҚ-3920-сонли - «Ўзбекистон Республикасида маданият ва санъат соҳасини инновацион ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори // Lex.uz.
7. Ҳабибуллаев Н. Музей ва фан-таълим /Ўзбекистон музейлари истокболлари. – Тошкент, 2013. – Б.7